

ψουεστίας είχε συγγράψει πολλά συγγράμματα κατά τοῦ Ὁριγένους. Σύμφωνα μέ πληροφορίες ἄλλων, ἀπέρριπτε μόνο τήν ἀλληγορική μέθοδο του στήν ἐρμηνεία τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἐναντίον τοῦ Ὁριγένη κατεφέρτετο στήν ἀπολεσθεῖσα μελέτη του «Περί διαφορᾶς θεωρίας καί ἀλληγορίας».

16. Ἀνακεφαλαίωση

Εἶναι γνωστό ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ἱστορίας δημιουργοῦν περίξ τοῦ ὀνόματός των ἰσχυρές συμπάθειες καί ἀντιπάθειες, μέ κίνητρα πού πολλές φορές εἶναι ἄσχετα μέ τήν ἀλήθεια ἢ μή τῶν ἰδεολογικῶν τους κατευθύνσεων, ἀλλά ὑποθάλλονται ἀπό ἐνδόμυχα ἀπροσδιόριστα συναισθήματα ἢ ἀπό προσωπικά πάθη.

Ὁ Ὁριγένης, κατά τήν διάρκεια τῆς ζωῆς του, ἐπέσυρε ἐναντίον του τήν μῆνιν τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Δημητρίου, τοῦ ὁποίου οἱ ἐνέργειες εἶχαν στόχο τούς δύο ἄλλους ἐπισκόπους, τόν Θεόκτιστο Καισαρείας καί τόν Ἀλέξανδρο Ἱεροσολύμων, τούς ὁποίους, ὡς φαίνεται, ἀντιπαθοῦσε θανάσιμα. Ὅμως ἡ ἐπιβλητική προσωπικότητα τοῦ Ὁριγένη στόν χῶρο τῆς ἐκκλησίας καί τό ἀλώβητο ἦθος του, ὑπερκέρασαν τήν ἀντίδραση καί οὐδέποτε πλέον δημιουργήθηκε κάποια σημαντική κίνηση στρεφόμενη ἐναντίον του. Ὅσο ζοῦσε, ὅλοι τόν ἐκτιμοῦσαν καί τόν ἐσέβοντο ὡς χαλκέντερο μαχητή τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Μετά τόν θάνατό του, ἡ ἀλληγορική ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν καθώς καί ὀρισμένες ἀπόψεις πού δέν διατυπώνονται σαφῶς στά ἱερά κείμενα, προκάλεσαν τήν ἐμφάνιση ἀντιδράσεων ἀπό ἐκείνους πού δέν μπορούσαν νά τίς κατανοήσουν. Ὅσοι ὅμως γνώριζαν τήν ἀπόρρητη διδασκαλία, ἀντιλαμβάνοντο ὅτι ὁ Ὁριγένης ἔχει δίκαιο στά περισσότερα σημεῖα, καί γι' αὐτό δέν καταφέρθηκαν ποτέ ἐναντίον του. Ἐτσι ἐμφανίστηκαν κατά καιρούς οἱ λεγόμενες ὠριγενιστικές ἔριδες, ὅταν ἡ ἀντίθεση τῶν ἀντιωριγενιστῶν ἀποκτοῦσε, γιά διάφορους λόγους, μεγάλες διαστάσεις. Ἀντίθετα, οἱ ὑποστηρικτές τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου κρατοῦσαν πάντοτε χαμηλούς τόνους, πού ἔφθαναν μέχρι τῆς τελείας ἀποφυγῆς ἀναφορᾶς τοῦ ὀνόματός του.

Ἡ α' φάση τῶν ὠριγενιστικῶν ἐρίδων τοποθετεῖται κατά τά τέλη τοῦ Γ' καί ἀρχές Δ' αἰῶνα, περιορισθεῖσα σέ θεωρητικές μᾶλλον συζητήσεις. Ἡ β' φάση, ἓνα αἰῶνα σχεδόν ἀργότερα, διήρκεσε κατά τήν περίοδο 395–410, μέ κύριο ὑπαίτιο τόν Θεόφιλο Ἀλεξανδρείας, ἀλλά χωρίς νά

εἶναι ὁ ὠριγενισμός ἡ πρωταρχική αἰτία τῶν διενέξεων. Ἡ αἰτία ἦταν ἡ ἐχθρότητα τοῦ Θεοφίλου ἀφ' ἑνός πρὸς τὸν πρεβύτερό του Ἰσίδωρο καὶ τοὺς Μακροὺς Ἀδελφούς, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο. Ἐκτοτε οἱ ἀντιθέσεις κατευνάζονται, μέχρι τὰ μέσα τοῦ ΣΤ' αἰῶνα, ὁπότε ἡ ἀναζωπύρωση τῶν ὠριγενιστικῶν ἐρίδων (γ' φάση) κατέληξε στὰ γεγονότα τῆς Ε' οἰκουμενικῆς συνόδου. Πάντως καὶ σέ αὐτή τὴν φάση ὁ ὠριγενισμός ἦταν τὸ δευτερεῦον καὶ ὄχι τὸ πρωτεῦον θέμα.

Βεβαίως, στὰ διαστήματα μεταξύ αὐτῶν τῶν φάσεων δὲν σταμάτησαν οἱ σχετικές συζητήσεις, οὔτε ἔλλειπαν οἱ ἀντεγκλήσεις, χωρὶς ὅμως νὰ φθάνουν σέ ὀξύτητες. Οἱ ἀναφερθέντες σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο εἶναι οἱ σημαντικώτεροι πού ἐξέφρασαν ἀπόψεις ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ Ὁριγένη, ἐνῶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι δευτερευούσης σημασίας, πού δὲν συμπεριελήφθησαν στὴν παροῦσα γενικὴ ἐπισκόπηση.

Τὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἐνδοξότερης περιόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ (Δ' καὶ Ε' αἰῶνες) εἶναι ὅτι οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐλαχιστότατη μνεία κάνουν γιὰ τὸν Ὁριγένη, γεγονός πού φαίνεται ἐκ πρώτης ὀψεως περίεργο, σέ σχέση μέ τὸ ἔργο του καὶ τὸ θεολογικὸ του ἀνάστημα. Ἡ ἐξήγηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος εἶναι, ὅπως καὶ ἄλλοτε τονίσαμε, ὅτι οἱ μεγάλοι πατέρες ἀπεδέχοντο τίς περισσότερες ἐκ τῶν ὠριγενείων ἀντιλήψεων, ἐπειδὴ γνώριζαν ὅτι εἶναι σύμφωνες μέ τὴν ἀπόρρητη διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀποφεύγουν ὅμως συστηματικὰ νὰ ἀναφέρουν τὸ ὄνομά του, πρῶτον γιὰ νὰ μὴν προκαλέσουν ἀντιδράσεις καὶ διαμάχες ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον γιὰ νὰ μὴν δώσουν λεπτομερέστερες ἐπεξηγήσεις αὐτῶν τῶν θεμάτων πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἀπλῶν πιστῶν, πού δὲν διέθεταν τὸ κατάλληλο γνωσιολογικὸ ὑπόβαθρο γιὰ νὰ τίς κατανοήσουν. Μόνο σέ 2–3 περιπτώσεις ἐκφράζουν διαφορετικὴ ἄποψη ἀπὸ τὸν Ὁριγένη, ἐπὶ δευτερευόντων ζητημάτων, ἀλλὰ αὐτές δὲν εἶναι ἀρκετές γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν σάν ἀρνητικὴ τὴν στάση τους ἀπέναντί του. Ἄλλωστε εἶναι γνωστό ὅτι ὅλοι μελετοῦσαν συστηματικὰ καὶ χρησιμοποιοῦσαν εὐρέως τὰ ἔργα του.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἀντιλήψεις αὐτές δὲν γίνονται ἀποδεκτές ἀπὸ τὴν ἰσχύουσα σήμερα Δογματικὴ, οἱ νεώτεροι ἐρευνητές, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν στάση τῶν μεγάλων πατέρων, ὑποστηρίζουν πὼς καὶ αὐτοὶ δὲν τίς ἐδέχοντο. Ἐπὶ παραδείγματι ὁ Βασ. Σταυρίδης, ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἐρευνητές τοῦ ὠριγενισμοῦ στὴν Ἑλλάδα, γράφει:

«Βεβαίως τὸ πνεῦμα καὶ ἡ παράδοσις τοῦ Ὁριγένους ἐξηκολούθουν νὰ θαυμάζωνται καὶ νὰ θεραπεύωνται ὑπὸ πολλῶν. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν θαυμασταὶ καὶ ἀκόλουθοι τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν, ἃς ἐκεῖνος ἔθεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς

Θεολογίας, χωρίς νά δέχωνται ὅμως καί τās λελανθασμένας αὐτοῦ ἀντιλήψεις». ⁵⁵

Μέ τήν γενική αὐτή διατύπωση ὑπονοεῖται ὅτι οἱ πατέρες δέν ἐδέχοντο ὅσες ἀντιλήψεις θεωροῦνται σήμερα λανθασμένες. Ἄς μᾶς εἰποῦν ὅμως οἱ ὑποστηρίζοντες παρόμοιες ἀπόψεις, πότε οἱ πατέρες ἀπέρριψαν ξεκάθαρα σάν λανθασμένες ἀντιλήψεις τήν προϋπαρξή τῶν ψυχῶν, τήν μετενσάρκωση, τήν οὐράνια φύση τοῦ παραδείσου, τήν συμμετοχή ὅλων τῶν ὄντοτήτων (ψυχῶν) στό ἀρχέγονο προπατορικό ἀμάρτημα, τήν ἄυλη ὑφή τοῦ πνευματικοῦ σώματος, καί τόσα ἄλλα, γιά τά ὁποῖα κατακρίθηκε ἀργότερα ὁ Ὁριγένης καί ἀπορρίπτονται σήμερα ἀπό τήν ἰσχύουσα Δογματική;

Ἐφ' ὅσον ὅλα αὐτά ἀποτελοῦσαν καίρια καί ἐπίμαχα θέματα, ἦσαν δέ γνωστές σέ ὅλους οἱ ἀπόψεις τοῦ Ὁριγένη, οἱ μεγάλοι πατέρες ἔπρεπε νά λάβουν θέση ὑπέρ ἢ κατά. Ἐάν δέν τίς ἐδέχοντο, πιστεύουμε ὅτι δέν θά δίσταζαν νά τίς ἀπορρίψουν δημόσια, ὅπως κατέκριναν καί τίς ἀπόψεις τόσων ἄλλων αἰρετικῶν. Ἐπειδή ὅμως κατά βάθος τίς ἀπεδέχοντο ὡς ὀρθές, δέν θέλησαν νά τίς διακηρύξουν ἐκ νέου, ἀλλά προτίμησαν νά τίς διατυπώνουν διαφορετικά, μέ πλάγιες ἀναφορές καί νύξεις μέσα στά ἔργα τους, χωρίς νά προβαίνουν σέ εὐρύτερες ἀναλύσεις. Διά τοῦ τρόπου αὐτοῦ τά νοήματά τους ἐγίνοντο ἀντιληπτά μόνο ἀπό ἐκείνους πού γνώριζαν τήν οὐσία τῶν πραγμάτων.

Χαρακτηριστική τοῦ κλίματος καί τῶν πνευματικῶν ζυμώσεων τῆς ἐποχῆς εἶναι μία ἐκτενής ἐρώτηση πού ὑπέβαλε ἕνας μοναχός στόν Βαρσανούφιο, ἡ ὁποία ἀρχίζει ὡς ἑξῆς:

«Οὐκ ὁκνοῦσι, πάτερ, οἱ ταῦτα φρονοῦντες λέγειν περί τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζῶν, ὅτι καί αὐτός ἐκτίθεται περί τῆς προϋπάρξεως ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τοῖς αὐτοῦ ρηθεῖσιν ἐν τε τοῖς τοῦ Κυρίου γενεθλίοις καί ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ, ἐρμηνεύοντές τινα ρητά κατά τήν αὐτῶν καρδίαν, καί παρατρέχοντες τά ἐκεῖ σαφῶς εἰρημένα περί τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας, τῆς τε αὐτοῦ ψυχῆς καί τοῦ σώματος κατά τήν τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν...». ⁵⁶

[Ὅσοι τά πιστεύουν αὐτά, πάτερ, δέν διστάζουν νά λέγουν περί τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὅτι καί αὐτός ὁμιλεῖ περί τῆς προϋπάρξεως (τῶν ψυχῶν) στούς λόγους του στά γενέθλια του Κυρίου καί στήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα. Ἐρμηνεύουν μερικά ρητά σύμφωνα μέ τήν ἐπιθυμία τους καί ἀποφεύγουν τά ἐκεῖ σαφῶς λεχθέντα περί τῆς πρώτης δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, καί τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, κατά τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας...].

Ὁ Βαρσανούφιος, ὁ ἀποκληθεῖς μέγας, ὑπῆρξε ἐπιφανῆς μοναχός

τοῦ ΣΤ' αἰῶνα καί πέθανε περί τό 540. Παρέμεινε ἔγκλειστος ἐπί 18 ἔτη, χωρίς νά δέχεται κανέναν, παρά μόνο τόν μοναχό Σέριδον, μέσω τοῦ ὁποίου ἔδινε τίς ἀπαντήσεις του στούς μοναχοῦς πού ὑπέβαλλαν ἐρωτήσεις ἐπί διαφόρων ζητημάτων.

Στό ὁλοκληρωμένο κείμενο τῆς ἐρωτήσεως διαγράφονται μέ ἐνάργεια οἱ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀπόψεις ὡς πρός τίς πραγματικές θέσεις τῶν πατέρων στά συζητούμενα θέματα. Ὁ ἐρωτῶν φαίνεται νά εἶναι ἕνας ἀπλοϊκός μοναχός, πού βρίσκεται σέ σύγχυση. Βλέπει ὅτι ὅσοι ὑποστηρίζουν τίς ὠριγενιστικές ἐρμηνεῖες τῶν πατέρων ἔχουν ἰσχυρά ἐπιχειρήματα, ἀλλά ὁ ἴδιος δέν μπορεῖ νά τίς δεχτεῖ. Ἀπευθύνεται λοιπόν στόν Βαρσανούφιο γιά νά τόν βγάλει ἀπό τό ἀδιέξοδο. Ἐκεῖνος ὅμως, ἄν καί ἦταν ἀντιωριγενιστής ἐκ πεποιθήσεως, δέν τοῦ ἀπαντᾷ εὐθέως, ἀλλά τοῦ συνιστᾷ νά μὴν ἀσχολεῖται μέ αὐτά τά θέματα, προσέχοντας περισσότερο τή σωτηρία του, μέ τήν κάθαρση τοῦ ἑαυτοῦ του ἀπό τά πάθη καί τίς ἁμαρτίες.

Γιά τούς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους καί οἱ μεγάλοι πατέρες δέν ἀνέπτυξαν ἐμφανῶς καί ἐκτενέστερα τίς ὠριγενιστικές ἀντιλήψεις. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι τίς ἀπέρριπταν ἢ ὅτι τίς θεωροῦσαν σάν «κακοδοξίες», ὅπως πιστεύεται σήμερα. Ἀντιθέτως, μπορούμε νά εἰποῦμε μέ βεβαιότητα, ὅτι **ὅλοι ἦσαν ὠριγενιστές**, ὅπως ἀποδεικνύει καί ἡ γενικώτερη στάση τους ἔναντι τοῦ μεγάλου Ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου.